

KRIŽ NA GORI

GLASILO KATOLIŠKE SLOVENSKE MLADINE

III

2. *D. P.: Zakon kot etičen problem | Friedrich Nietzsche: Otroci in zakon | Jože Pogačnik: Franciškova skrivnost | Tine Debeljak: Srečko Kosovel | „Stražni ognji“*

1926-1927

Odgovorni urednik za „Križ na gori“ in za „Stražne ognje“: Ant. Vodnik.
Izdajatelj: Maks Miklavčič.

Za Jugoslovansko tiskarno odgovoren: Karel Čeč.

Uredništvo „Križa na gori“: Ljubljana, Akademski dom, Miklošičeva c. 5.

Uredništvo „Stražnih ognjev“:

Maribor, Glavni trg 7, in Ljubljana, Akademski dom, Miklošičeva c. 5.

Za pridobivanje novih naročnikov razpisujemo sledeče nagrade:

1. za enega novega naročnika: A. Vodnik, Žalostne roke;
2. za dva: Anton Vodnik, Vigilije in nagrado pod 1;
3. za tri: Almanah kat. dijaštva in nagradi pod 1 in 2;
4. za pet: Sveto pismo nove zaveze in nagrade pod 1—3;
5. za deset: Prefnarjev in Kotnikov slovar in nagrade pod 1—4.

Naročnina znaša letno 40 Din, za Italijo 22 lir, za ostale države 4·50 švicarskih frankov, za dijake znaša za vse države 30 Din.

Dijaki pa tudi drugi naročniki morejo naročnino plačevati tudi v obrokih po 15 ali 10 Din. Na skupne naslove „Križa na gori“ ne pošiljamo.

Pri plačevanju naročnine prosimo naročnike, da se poslužujejo v Jugoslaviji edinole čekovnih položnic „Križa na gori“ št. 12.108, v Italiji pa položnic „Katoliških misijonov“ št. 11/1670 čekovnega zavoda v Trstu. Na drug način denarja **ne** pošiljajte! Če nimate položnice, pišite dopisnico po položnico.

Ob spremembah bivališča nam takoj javite natančno stari in novi naslov.

KRIŽ NA GORI

GLASILO KATOLIŠKE SLOVENSKE MLADINE

Letnik III

1926/27

Štev. 2

D. P.

Zakon kot etičen problem

Reševanje gotovih problemov nam postane nujno tedaj, kadar jih za-
čutimo v časovni atmosferi kot napetosti in usodne eksplozije. Tudi
na problem zakona nas je opozorila labilnost te doslej tako trdno
stoječe socialne edinice. A z vidika naših religiozno-etičnih stremljenj je
današnji zakon često le legalna forma prostitucije, ki z nekako kolektivno
moralno sankcijo živi svobodno in celo z zavestjo moralne pravilnosti.
Zato smo si postavili v razrešitev ravno etično plat zakona.

A čemu reševati problem, ki se zdi teoretično že davno rešen v
seksualni kazuistiki moralnih učbenikov? Ti postavljajo norme in zari-
savajo ostre meje: do tu smeš — v tej meji si moralen; če prestopiš to
mejo, si nemoralen. Kar je teoretično dognano, je treba prenesti samo v
praktično udejstvovanje, volja se ima kretati v okviru teh norm, in problem
je tudi življensko rešen. Če bi bilo spolno udejstvovanje v zakonu kon-
gruentno obsegu, zarisanem po moralnih mejah, bi bil zakon v polnem
smislu to, kar mora biti, bi bil torej tudi v polnem smislu krščanski in
krščanstvo samo bi od njega ne moglo tirjati ničesar več. Da pa temu
ni tako, in da učbeniki krščanske morale s svojo spolno kazuistiko še
daleč niso izčrpali ogromne vsebine tega, čemur pravimo krščanstvo,
da namreč resnično krščanski človek mora prodirati globlje in silneje v
misterij zakona in njegovo posvečenje, da mora iz moralnega postati
etičen človek zlasti v zakonu — to naj bo cilj sledečih misli.

Ne moremo govoriti na tem mestu o raznih tipih zakona (tudi
krščanskega), ki so se izoblikovali docela kavzavno iz današnje socialno-
kulturene konstelacije. Naša naloga je, prodreti do onega psihično-natur-
nega fundamenta, na podlagi katerega bomo mogli pomakniti zakon iz
zgolj animalično narurne objektivitetne vrste v višjo duhovno vrsto; odtod
nam bo šele mogoč prehod v najvišjo vrsto metafizične vrednostne isti-
nitosti, v zakramentalnost zakona, kot sankcije nižjevrstne zgolj narurne
zveze (pri čemer pa nam sankcija ne pomeni nekaj od zunaj danega,
temveč v konstitutivnem jedru zakona počivajočega). Ločiti nam je torej
med zgolj narurno-animalično, in nadnarurno-duhovno združitvijo dveh
subjektov. Kako storiti prehod od ene do druge — to je naše vprašanje.

Zdelo bi se in tak je tudi kolektivni nazor, da se ta prehod stvari s cerkvenim blagoslovom samim; če priznam pred duhovnikom moža za moža, ženo za ženo, je cerkev mojo izpoved sprejela, to zvezo afirmirala, in s to afirmacijo zvezo tudi sankcionirala. Da pa je ta nazor napačen in kot tak eden izmed velikih razlogov za paganstvo naših katoliških zakonov — to bo postalo jasno v sledečem.

Zakon je duševno-telesna zveza moža in žene. S premaknitvijo akcenta na eno ali drugo stran te zveze se konstitutivno jedro zakona samo po sebi razruši. Toda v čem obstoji ta duhovno-telesna zveza? Tezadevni tradicijski, tudi sodobno tradicijski nazor je sledeči: Človek je sestav dveh realnosti, fizične in psihične in kot tak naj se tudi v zakonu udejstvuje. V z p o r e d n o s fizično naj teče udejstvovanje njegove psihične polovice (psihične v smislu duhovno-vrednostnega, zakaj človek naj tudi v zakonu »ne pozabi svoje duše«, naj moli, naj se izpopolnjuje, naj skrbi celo za duhovno rast svojega sodruga itd.). Kakšna je v tem slučaju ta enota? To je enota dveh teles na eni in dveh duhovnosti na drugi strani. Govoriti moremo kvečjemu o dveh enotah, o fizični in psihični; a to še izdaleka ni sinteza dveh duhovno-telesnih enot v novo enoto, zgrajena zopet na dveh duhovno-telesnih sintezah v realnost z najskrivnostnejšo zakonitostjo, v globino zakramentalne resničnosti.

Ta vzporednost se manifestira na dvojen način: s konflikti ali brez konfliktov. V prvem slučaju človek bridko občuti razkol med duhovnim in telesnim udejstvovanjem; v drugem slučaju mu ta razkol ne pride do zavesti.

Fizično življenje s svojo biološko nujo teče na enem bregu človekove bistvenosti; a na drugem bregu si išče svobodnih poti duhovno življenje, trgajoče se z vso silo od kakršnegakoli možnega prehoda na drugi breg, bežeče samo vase nazaj, nazaj... Vsak prehod se zdi že vnaprej nemogoč — da protisloven. Duhovni del človeka naj z ozirom na telesni del opravlja samo funkcijo čuvarja in regulatorja gonov. Več ne more. Le s hotenjem seže duša na drugi breg — le kot krotilec stopi v stik s telesno platjo. A vkljub temu, če se to krotenje posreči, če se goni udejstvujejo »pravilno« v okviru moralnih norm, vkljub vsemu zapuščajo v človeku temotno stiskajočo sled. To je ona težka tragika dualističnega človeka, ki ga neprestano meče iz enega brega na drugi breg. Zbeži in se vrže v duhovnost svojega bistva, a že ga odtrga teža telesa od oprijemališča in ga vrže nazaj v svoj lastni temni opoj. Telo živi s telesom, telo se trga od telesa, duši pa hodita mimo teles, iščeta morda z istimi slutnjami svojo domovino lepo, lepo, a ne moreta najti pokoja, ker nista našli v najglobljem srečanju tudi svojih teles, ker se nista spojili z njimi. Nikdar še nista v svetlem doživetju mogli vzklikniti: moja duša je našla tudi tvoje telo, in se mu je razodela, in je v njem vzcvetela do pretajno prosojne jasnosti in je kot osolnčeno cvetje padla v tvoje naročje. Tragično dualističen človek živi v telesni in duševni vzporednosti a ne v enoti svojega bistva. In kakor ne najde sinteze med lastnim telesom in

lastno dušo, tako ne najde sinteze med dušo in telesom drugega človeka in ne one višjeredne sinteze v zakonu, zgrajene baš na dveh duhovno-telesnih enotah. Odtod njegova tragika.

Drugemu človeku je pa ta razkol nedočutljiv. Doživljajsko razvojni črti telesa in duše na podlagi njunih zakonitosti ležita mirno vsaka v svoji ravnini, drug druge ne motita vsaj toliko časa ne, dokler ostane amplituda fizičnega izživljanja konstantna v meji moralnih zakonov. Kvantitetno tako izmerjeno fizično udejstvovanje njegove duhovne plati v ničemer ne rani, ne zapušča onih stiskajočih sledi in ne ustvarja nikake težnje po begu v duhovni svet. Tak človek si je svest svoje naravne upravičenosti in ima zadovoljivo zavest, da je s takim urejevanjem svoje nagonске plati storil vse, več ni treba storiti. Duša je v smislu svojih vztrajnostnih zakonov sigurna svojih moralnih kvalitiet, njen odnos do telesa je docela jasen — negativen. Telesna plat človeka postane mrtev stroj, katerega mehanično uravnava volja, a ta volja še daleko ni sposobna, da bi mu udahnila življenja, da bi ga posvečevala. Pri obeh označenih tipih ne moremo govoriti o telesno-duševni zvezi, temveč kvečjemu o telesni zvezi na eni in duševni zvezi na drugi strani. Med obema ni prehoda — posvečenje telesne strani ni od nikoder možno.

Če se pa premakne akcent na eno izmed obeh polovic, to se pravi, če se gradi zakon le na telesni, ozir. le na duševni polovici, se razruši sam po sebi, oziroma na tej bazi sploh ne more postati. Prvi slučaj, kjer se zakon smatra kot telesno zajednico, nam pojasni ekonomski zakon. Mož si vzame ženo, ker jo rabi, ker bi jedel rajši doma kot v gostilni, ker se bo njegov pridobitni gon lažje udejstvoval; žena vzame moža, da bo »preskrbljena«, da bo imela svoje »socialno stališče« itd. Primerov je dovolj; treba je pogledati ženitne ponudbe v naših dnevnikih. Če je razmerje med možem in ženo zgolj ekonomsko fundirano, je jasno, da bo tudi njuno spolno udejstvovanje zgolj vršitev fizične nuje, pri čemer sta dva človeka drug drugemu mrtvo sredstvo, ki se na najenostavnejši način more vporabljati baš v zakonu. Oblika zakonskega sobivanja je za tako udejstvovanje »najprimernejša«, v takem okviru nagon najlaže pride na svoj račun. Tako zveza tudi od te strani ni ničesar drugega kot nagonско-ekonomska prilika. A reči moramo, da se taka zveza v ničemer ne loči od zveze dveh živali. Tudi samec in samica si razdelita delo, da je njuna samoohranitev uspešnejša, tudi onadva vzameta nase breme mladičev, da je torej tudi njuno animalično nagonско dejstvovanje s m o t r e n o. Tudi žival služi ohranitvi svoje rase itd. Taka zveza torej ne more biti zakon, kaj šele krščanski zakon.

Če pa premaknemo akcent na zgolj duševno komponento, tudi ta premaknitev seže v jedro zakona in ga razruši. Četudi so primeri takega zakona redkejši in vrednostno tvorijo z ozirom na prej orisani ekonomski zakon docela svojo vrednostno vrsto, katere s prejšnjim ne moremo primerjati, vendar nam mora postati jasno, da tudi taka zveza ne odgovarja bistvu zakona (ne pravim pa s m o t r u zakona v tradicijskem

smislu). Vzemimo primer tako zvanega intelektualnega zakona. Dvoje teoretičnih subjektov z isto ali sorodno interesno sfero stopi v ožji »duševni stik« v svrhu skupnega dela, ali pa zgolj radi intelektualno-stremljenske sorodnosti. Slučajno je eden izmed teh subjektov mož — drugi žena. In ker ni drugačnih diferenc in nasprotij med njima, si ta duševna sorodnost poišče svojo vidno, vnanjo objektivacijo v zakonu. Tudi ta zakon je na svojem dnu ekonomski — ne fizično — pač pa psihično ekonomski. Zveza svojega smotra nima sama v sebi, smoter je marveč postavljen izven nje — v znanstveno interesno sfero; ali pa je zveza fundirana v delni psihični kongruenci in sicer stremljensko intelektualni, torej v oni strani duševnosti, ki je pri sestavu naše osebnosti najmanj udeležena in torej ne more tvoriti baze za zvezo dveh osebnosti — kar edino je zakon. Isto razmerje bi bilo možno med možem in možem na eni, ali ženo in ženo na drugi strani (torej izven zakona), če so zgoraj omenjeni pogoji za tako zvezo dani. (Strokovno prijateljstvo!)

Isto nam pojasnjuje drugi primer, ki je še redkeje realiziran. Mož in žena tvorita nekako zgolj monastično zajednico. Njuno skupno življenje je le nekaka medsebojna dušebrižnost, podpiranje v dolžnostno-verskem udejstvovanju, temelječe na principu pokorščine — itd. Ne glede na etično vrednostno plat takega razmerja moremo trditi, da tudi to ni zakon, ker bi bilo isto razmerje možno med možem in možem na eni, ali ženo in ženo na drugi strani, kar je često realizirano v prijateljstvu. V obeh primerih pa je telesna polovica iz razmerja izločena, od duše neopažena, neuporabljena. Duša nima nikakih stikov s telesom, živi mimo njega, ne stopi vanj, da bi v njem zakraljevala, da bi ga zajela vase in napolnila s svojo svetlobo, da bi ga prešinila vsega s svojimi lastnimi skrivnostmi in bi takega darovala drugemu človeku. Telo je v takem razmerju nepotrebno, je samo neopaženi posredovalec psihičnega življenja, ne pa nositelj duhovnosti in kot tak oživljena, v drugo osebnost prelivajoča se istinitost.

Če se ozremo še enkrat na orisane možnosti, nam postane jasno sledeče: Niti zakon tragičnega dualista, ki se bori proti telesnosti kot zlem principu, niti zakon korektnega moralista, ki v okviru moralnih predpisov s samozadovoljstvom uživa vse, kar mu isti dovoljujejo, niti materialno-ekonomski, niti duševno-ekonomski zakon ne morejo biti ideal zakona, tudi ne krščanskega zakona. Razmerje med dušo in telesom, na katerem se gradi zakonska zajednica, mora biti marveč docela svojevrstno razmerje; ne more biti razmerje dispartatne ločitve ali vzporednosti, temveč *s i n t e z a*, v kateri oba elementa takorekoč ginevata kot izolirano samobitna in se spojata v novo enoto, v kateri sta po etičnih zakonih tudi kot *e n o t a* determinirana, to se pravi, da samo kot enota moreta ustvarjati etične vrednote, tikajoče se njunega osebnostnega razmerja. To je enota, ki izkazuje docela svojevrstno vrednostno živlensko dinamiko: to je pobratimstvo duše in telesa, v katerem drug od drugega prejemata posvečenje, ne le telo od duše, temveč tudi duša

od telesa. Telo prehaja v dušo, duša prehaja v telo; meje, ustvarjene po narurni zakonitosti med obema realnostima, se v enoti zakona zabrišejo; v tej enoti se ne čutijo kot prepadí, čez katere ni prehoda, v tej enoti sta duša in telo moža in žene drug drugemu živiljensko nujna, in v takem nujnostnem razmerju se tudi edino moreta udejstvovati. Nujnost duhovno-telesnih odnosov v enoti je zakonu konstitutivna, pri čemer pa mi telesnost ni istovetna zgolj s spolnostjo — temveč moremo mísliti pri tem še na drugačne erotično-telesne odnose, a obenem edina možnost za etičnost zakona.

Toda kako spremeniti v z p o r e d n o s t duševne in telesne zveze v e n o t o duhovno-telesne sinteze? Razvojna psihologija nam more pokazati smer za empirično fundirano rešitev tega našega temeljnega vprašanja. Tovrstna rešitev bo dobila s tem psihološko narurno verjetnost ozir. prepričevalnost, od katere edine bomo mogli preiti v nadnarurnosti ležečo zakramentalno sankcijo.

Sodobna pubertetna psihologija je našla v razmerju mladostnika do drugega spola dvoje manifestacij: erotično nagnjenje in spolno nagnjenje. Kaj je eno, kaj drugo? Mlada duša začuti, da živi. To njeno življenje, vedno globlje prodirajoče, vedno v širše doslutevajoče, išče sozvočja v drugi duši. To sozvočje naj se kot nev krepak udar razlije v njegovo lastno življenje, naj mu da obliko, naj mu da jasnost, naj ga vodi do videnja nečesa vsem drugim nevidnega, naj mu v bliskih razodeva luč vesoljstva, naj ga korakoma vodi iz skrivnosti v skrivnost, naj mu sklepa roke v molitev za nerešljivim, pred njim bežečim, daljnim, daljnim. To je njegovo hrepenenje: v drugi duši živeti, ob njej rasti, z njo hoditi v vesoljstvo, tam iskati samega sebe, tam Boga slutiti in se vsemu, vsemu darovati. Odtod teženje mladega človeka, »izliti« sebe v drugo dušo, tesno z njo živeti; »ljubezen« je tu le značka, najboljša izmed vseh nedostatnih, za brezmejno pestrost duhovnih utripov, v katerih se javlja težnja po drugi duši; in motivnost te ljubezni je dana z iskanjem, oziroma odkrivanjem neke metafizične objektivnosti, z bližanjem k tej objektivnosti, ki je nekako simbolno dana v drugi duši. Kratko: erotika je doživetje druge duše v njeni írealni bitnosti, v njeni projekciji na ozadje metafizičnega brezkončja, rastoča v neizmerljive lepote dimenzije onostranske bitnosti; erotika je doživetje duše, kačo se s prečudno lahkoto kreče na meji med vidnim in nevidnim, in vanjo pada luč iz one strani in se v njej lomeča pretoči v dušo in njen dih vzgiblje drhteča krila. Erotika je duševna ljubezen kot sinteza vsega iskanja, verovanja mladega človeka, kot oblika njegovega metafizičnega teženja in obenem kot bežno izpolnenje tega teženja v združitvi z drugo dušo. Da se ta duša javlja preko »lepega« telesa, to je za bistvo erotičnega doživljaja le sekundarnega pomena. Jedro leži globlje.

Od erotičnega teženja je docela ločeno spolno teženje, to je budeči se spolni gon, ki je mladostniku najčešče nekako tuj in nadležen. Dočim živi erotično v zavesti nekakega vrednostnega opoja, torej afirmativno.

mu je zavest spolnega nagnjenja vrednostno negativna. In če si gon poišče svoj objekt, ta ni istoveten z objektom erotičnega doživljanja. Zato ne moremo pritrditi mnenju, da je erotika le sublimirana spolnost. Z docela polarnimi tendencami druga drugo odbijata, druga od druge bežita in se izključujeta; mladi človek ju po potrebi tudi nasiloma drži narazen, kadar bi druga v drugo hoteli posegati. Čemu ta ukaz v njem samem? Ali samo zato, da mu je mladost »lepa«, zavita v neresnični čar poezije?

Da bi razvoj porajal take oblike, ki bi bile za vse poznejše življenje brez pomena — o tem upravičeno smemo dvomiti. Poiskati nam je marveč ono dejstvo, ki nam bo razkrilo teleološko plat erotike kot eminentnega razvojnega činitelja, ki ima razlog za svoj obstanek v gotovem življenjsko-vážnem smotru, s čimer si bomo teleološko dokazali upravičenost naše trditve. Poleg tega pa si bomo dali s tem odgovor na ono naše izhodno vprašanje, kako priti do sinteze med dušo in telesom in torej do onega naravnega fundamenta zakona in njegove naravno-etične sankcije.

V puberteti započeti razvoj erotičnega odnosa do drugospolnega subjekta se z dozorenjem mladega človeka ne prekine, temveč takorekoč spremeni svojo smer: Prej je rasel iz sebe v spoj z metafizičnim svetom, je v tem izginjal, kakor je izginjal v duši, h kateri je obrnil svoje erotično teženje; sedaj se prične izločevati iz metafizične kaotičnosti, katero je sam ustvarjal in stopi v svojo istinito resničnost, nazaj v središče svoje osebnosti, ki se je med tem s prvimi rahlimi črtami začela oblikovati. Kratko: Stopil je v svojo zemljo, a njemu nasproti je začela rasti vrsta objektivne vrednostne pojavnosti, spoznava njihovo zakonitost, in se zavestno obrača iz svojega centra v ta transcendentno ležeči vrednostni svet. Odnosi do tega sveta mu postajajo jasni. Iz pubertetne kaotične identitete s transcendentno objektivnostjo se izloči v dvojnost sebe in duhovnega sveta, ki mu šele sedaj postane transcendentno objektivni, izven njega realen. — Istotako pa doživi dušo, ki mu je bila v erotičnem gledanju le nazoren simbol njegovega metafizičnega stremljenja, ločeno od samega sebe; dočim je prej v njej živel, jo sedaj doživlja izven sebe kot samobitnost, kot globoko samolastno resničnost v njeni edinstveno vrednostni objektivnosti. Dočim jo je prej doživljal kot »sozvočje«, kot sebi kongruentno ali vsaj sebi podobno, jo odslej doživlja kot od sebe povsem različno, a obenem kot različno od vseh drugih subjektov; ne mislim samo različno v smislu »znanih« razlik med možem in ženo, ki da naj se v tem razmerju komplementirajo; ta različnost mu je edinstvena ne spolno tipična, tudi ne v psihološkem smislu. Te edinstvenosti ne tvori morda izredna (četudi le dozdevna) vrednostna kvantiteta dotičnega subjekta — ta edinstvenost je iracionalnega značaja, ki postane nazorna z dejstvom, da mi je izmed množice subjektov na tak način v i d e n samo eden. V puberteti je obstojala ta edinstvenost le v smislu neke spolno-tipične svojevrstnosti, ki je v gotovem subjektu dobila neko zopet tipično modifikacijo (primerjaj: das ewig Weibliche!), radi katere se je erotično teženje osredotočilo nanjo. V zrelosti ta tipika izgine —

mož doživi ženo in žena moža ne kot žensko ali možko o s e b o s takimi telesno-duševnimi kvalitetai (možatosti, dobrote, nežnosti itd.), temveč kot o s e b n o s t, ki mu je samo doživljajsko-intuitivno vidna, torej iracionalno dana. Seveda je ta osebnost modificirana tudi preko splovnih razlik, ali te razlike iz celotne osebnosti ne izstopajo kot izolirane, same zase vidne, temveč v osebnosti sami ležeče, v vsi celoti neizločljivo utaljene. Samo v tem smislu je osebnost določena tudi po spolu.

Tosmiselno doživetje drugega človeka kot osebnosti je erotika zrelega človeka: Teženje človeka v drugo o s e b n o s t, in sicer ne teženje po spcu v smislu neke kvalitetne izenačitve, kvalitetne kongruence, temveč v smislu tem jače kvalitetne diferenciacije, a popolne v i t a l n e kongruence. To teženje je ljubezen, kot razvojno višja stopnja erotike, ki v zakonu najde tudi svoj telesni korelat. Samo na podlagi take ljubezni je možna ustvaritev duhovno-telesne sinteze med možem in ženo. Mladostna erotika ima svoj smoter v zakonu, a zakon najde v erotiki tisto duhovno silo, ki edina je v stanu spojiti dvoje telesno-duhovnih življenj v resnično enoto. Telo se ne udejestvuje več po goli telesno-nagonski nujnosti: telesni spoj moža-žene je le poslednji in najčudovitejši izdih duše, ki v popolnem skladju sama s seboj pokliče telo, da ji bo služilo v izraz njenega najsvetlejšega razodetja; da bo z njim stvariteljsko segla v najtajnejši misterij vesoljstva. To naj je hip najglobljege srečanja dveh duš, ki sta se edini našli na bregovih neznanega, da sta se njuni telesi morali poiskati iz žarenja daljnega ognja, ki je svetil iz njunih duš. To je le poslednji zvok dveh glasov, ki je v hramu telesa poiskal svoj čisti odmev. — — Duša, ljubezen pokliče telo, ki je v njeni roki dobro, ubogljivo. Telo se ji daruje, ker ga je duša sama vzbudila in mu blagoslovlila hrepenenje. In če je torej samo duša tista, ki more spojiti dvoje teles ne iz gonske nuje, temveč iz lastnega teženja, iz ljubezni, tedaj je jasno, da nikaka norma ne more dovoljevati človeku, da se njegovo telo svojevoljno spolno udejestvuje iz gole potrebe, iz poželenja, iz fizične nuje. In jasno je tudi, da ta klic duše po telesu ni nekaj, kar se more ponavljati iz dneva v dan, da je marveč kot molitev, ki samo včasih vzgiblje krila duše. In jasno je tudi, da je zahteva po pokorščini v tem stiku naravnost protislovná, ker akt volje zdaleka ne more ustvariti tistega duševnega stanja, iz katerega bi nujno sledil spolni akt in v katerem edino bi našel svojo etično sankcijo. Sklicevanje na sv. Pavla je v tem stiku nepravilno. Ker pa telo samo sebi ne sme slediti in mora počakati, da ga njegova duša pokliče, zato ne more najti sankcije svojemu spolnemu udejestvovanju v kakršnemkoli izven njega ležečem moralnem pravcu; sankcijo more najti in tudi najde edino le v lastni duši. Spolno udejestvovanje zaradi njega samega, pa najsi je tudi moralno dovoljeno, je odpad od ideala krščanskega zakona, ker je neduhovno-mehanično in kot tako živalsko. In kako naj se zakramentalno posveiti fizično-mehanski akt!

Pre den smemo govoriti o n a d n a t u r n i zakramentalni sankciji zakonske zveze, nam mora biti jasno, kaj edino more biti n a t u r n a b a z a take sankcije. Brez ljubezensko-erotičnega temelja bi napravili iz animaličnega v zakramentalno velikanski skok. Zakramentalnost morremo fundirati l e p r e k o e r o t i č n e p l a t i, ki svojemiselno modificira telesno plat, tudi v telesni plati sami. V tej smeri leži tudi edina možnost posvetitve in ustvarjanja ideala krščanskega zakona, ki nam je postal v današnji dobi moralnih kompromisov s človeškimi slabostmi skoroda neviden, ali vsaj dozdevno brez haska.

In če hočemo prebuditi krščanstvo v vedno globlje življenje, mu rešimo njegov zakon. Prazni formi poiščimo zakramentalnih t e m e l j e v, ki naj so trajni. Zakaj zakrament zakona ni časovno vezan na liturgično dejanje cerkve, in se s tem dejanjem konča; zakramentalnost je stvariteljska funkcija moža in žene, ki poteka iz njunega d u h o v n o - l j u b e z e n s k e g a o d n o s a, in ima samo v tem svojo posvečevalno možnost. Če tega odnosa ni, ni zakramentalnega temelja za zvezo moža in žene, ki naj je duhovno-telesna. (Pri čemer telesno ni istovetno zgolj s spolnim, temveč ima širši obseg, iz katerega spolnost tudi l a h k o odpade.) Iz te perspektive skušajmo napolniti izpraznjene vrče. Na tako pojmovanje odnosov moža in žene je treba postaviti pedagogiko zakona, ki naj bo pozitivna, gradeča nov nazor, iz katerega bo izžareval nov etos zakona; le tosmerna vzgoja bo mogla nadomestiti mrtvo zakonsko moralo z živim posvečujočim življenjem, ki je podrejeno zakonom ljubezni in le v njem more najti sankcijo svojega telesnega udejstvovanja, in ga zunanje dovoljenje ne more nikakor več utešiti, odnosno pomiriti. Vzgojni poudarek na duhovne temelje zakona mora postati močnejši, odločnejši, jasnejši. Te temelje smo pozabljali, ker sami nismo verovali vanje, ker smo smatrali zakon za zgolj tolerirano telesno udejstvovanje, ki naj se v zakonu smotreno uredi. Z rojstvom otroka zakon še ni posvečen, pa najsi se število tega rojstva podeseteri. Temelji posvečenja leže veliko globlje, in te temelje je treba izgrebsti iz pozabljenja. To je predvsem delo pastoralke, ki ima pred seboj še dolgo pot. Ne obstoja njena naloga predvsem v pouku o zapovedih, odnosno prepovedih tikajočih se zakonskega življenja, s tem še zdaleka ni izčrpana njena naloga, kakor se uzuelno misli, treba je stopiti globlje v hram človekov, tja, kjer se pričinja njegova duša, in vzbuditi njene pravice do telesa. A v to gotovo ne zadošča enkratni pouk. Treba je delati na spremembi vse miselnosti človekove v smislu našega ideala. A predvsem je nujno, da je vzgojitelj sam prežet s prepričanjem, da so dane možnosti posvetitve tudi telesnega življenja in da te možnosti p o z n a. Poznati pa mora dušo samo; zato so psihološki izsledki tudi zanj eminentne važnosti, da ne bo lomil mladik v dobrem mnenju, da so suhe veje, katere je treba odstraniti. Samo v tesnem stiku s poznavanjem duš bo resnično mogel vzgajati. (Kako bi n. pr. razumel ženo, če ne ve, da njena duša ni taka kot je njegova in jo bo presojal z vidika

tradijsko obrabljenih kriterijev in ji bo nalagal dolžnosti, katerim se vsa njena etična duševnost protivi!) Vzgojitelj sam mora živeti, podoživeti; predvsem pa spremeniti svoje sprejeto prepričanje o zakonu v samolastnega, doživljenega. In odtod bo lažje in uspešnejše prodiral v duše.

»Cerkvi pripadajoča naloga, vzgajati h krščanskemu zakonu, se ne more uresničiti, če so bili njeni duhovniki vzgojeni tako, da praktično v zakonu ne vidijo ničesar drugega kot predpogoj, pod katerim je spolna slast dovoljena! (Lippert, Stimmen der Zeit, aprila 1926.)

Tu je začetek. In najsi je ideal tudi daleč — vsaj pričeti nam je, bližati se mu.

Friedrich Nietzsche

Otrok in zakon

Imam vprašanje zate samega, moj brat; kakor grezilo vržem to vprašanje v tvojo dušo, da vem, kako je globoka.

Mlad si in si želiš otroka in zakona. Jaz pa te vprašam; ali si človek, ki si otroka želeti s me?

Ali si zmagovit krotilec samega sebe, ukazovalec čutom, gospodar svojih kreposti? Tako te vprašam.

Ali pa govori iz tvoje želje žival in sila? Ali osamelost? Ali nezadovoljnost s seboj?

Hočem, da tvoja zмага in tvoja prostost hrepenita po otroku. Žive spomenike daj graditi svoji zmagi in svoji osvoboditvi.

Preko sebe daj graditi. Toda najprej mi moraš biti sam zgrajen, pravokotno na telesu in duši.

Ne samo naprej se imaš razmnoževati, marveč navzgor! V to ti pomagaj vrt zakona!

Višje telo imaš ustvariti, prvo gibanje, iz sebe tekoče kolo — ustvarjajočega imaš ustvariti.

Zakon: tako imenujem voljo v dveh, ustvariti to, kar je več od njiju, ki sta ustvarila. Spoštovanje drugega pred drugim, kakor pred tistima, ki tako voljo hočeta, imenujem zakon.

To bodi zmisel in resnica tvojega zakona. Toda to, kar premnogi imenujejo zakon, ti nepotrebni, — ah, kako imenujem to?

Ah, ta revščina duše v dveh! Ah, ta umazanost duše v dveh! Ah, to bedno počutje v dveh!

Zakon imenujejo vse to; in pravijo, da so bili njih zakoni v nebesih sklenjeni.

No, ne maram ga, tega nebá nepotrebnih. Ne, ne maram jih, teh v nebeški mreži zajetih živali!

Daleč mi tudi ostani bog, ki prišepa, da blagoslovi, kar ni združil.

Ne smejte se mi nad takimi zakoni! Kateri otrok bi ne imel povoda jokati nad svojimi starši?

Častit se mi je zdel ta mož in zrel za zmisel zemlje; ko pa sem videl njegovo ženo, se mi je zdela zemlja hiša za blazne.

Da, hotel bi, da bi se tresla zemlja v krčih, če se sparita svetnik in gos.

Ta je šel kot junak nad resnice in končno si je uplenil majhno nališpano laž. Svoj zakon jo imenuje.

Oni je bil nepriljuden v občevanju in je izbiral izbirčno. Toda naenkrat je za vedno pokvaril svojo družbo: svoj zakon jo imenuje.

Oni je iskal deklo s krepostmi angela. Toda naenkrat je postal dekla ženske in sedaj bi bilo treba, da spričo tega postane še angel.

Skrbne sem našel zdaj vse kupovalce, in vsi imajo zvite oči. Toda svojo ženo kupi še najbolj zvit v vreči.

Mnogo kratkih norčij — to se pravi pri vas ljubezen. In vaš zakon napravi mnogim kratkim norčijam konec, kot dolga neumnost.

Vaša ljubezen do žene in ljubezen žene do moža: ah, da bi vendar bila sočutje s trpečimi in zakritimi bogovi! Toda najčešče najde dvojce živali druga drugo.

Toda tudi vaša najboljša ljubezen je le zamaknjena primera in bo-lesten žar. Baklja je, ki naj vam sveti na višja pota.

Preko sebe dajte nekoč ljubiti. Tako se učite šele ljubiti! In zato bi morali biti grenki kelih svoje ljubezni.

Grenkost je v kelihu tudi najboljše ljubezni: tako stvarja hrepenenje po nadčloveku, tako stvarja žejo tebi, ustvarjajočemu.

Žejo ustvarjajočemu, pšico in hrepenenje k nadčloveku: govori, moj brat, je to tvoja volja za zakon?

Sveto zovem tako voljo, svet tak zakon.

Tako je dejal Zarathustra.¹

Priobčujemo enega izmed »Zarathustrovih govorov« v prepričanju, da tiči v jedru njegove duhovno-etične miselnosti skrita vzmet, ki je — s tolikimi drugimi — zopet sprožila v pogon ustavljene sile evropskega duha 19. stoletja, izvenkatoliškega, pa tudi katoliškega — zakaj vitalno sta vedno podtalno združena, prepletajoča se s koreninami. Nietzschejev duh, tolikokrat nalašč ali iz nevednosti napačno umevan, je že srdito kopal, ril in vrtal rove v plazove tedanje materijalistične kulture in tako pripravljaj stopinjam pot na nova tla, na katerih stojimo danes. Sam še v vročici svojega časa, iz katerega se je trgal, a se iztrgati ni mogel — je že gledal zarje, ki še sijale niso, čeprav šele v zgodnjem motnem jutru. Če je katera beseda v priobčenem poglavju iz njegovega: »Also sprach Zarathustra« postavljena tako, da z gnjevom udarja mimo — je vendar v razburjeni globini ta gnjev tako čist, da uzremo v njej prve ognjene črte lica

sodobne — svoje duše, njeno bolelost, pričakovanje in borbo za boljšega, višjega, čistejšega človeka — za večjega kristjana. Ne več za »nadčloveka« v Nietzschejevem, marveč v krščanskem zmislu, kar se pravi: za bolj svetniškega kristjana. Pa tudi Nietzschejev nadčlovek — pustimo že abotnost in laž, kot da pomeni »die blonde Bestie« — nikakor ni bil pogan, saj je hotel biti »Cezar s K r i s t u s o v o d u š o«, čeprav je res, da ga je individualizem njegovega časa zmaličil in ga napravil baš takega, kakršnega ne moremo več in ga nočemo. Nietzschejev nadčlovek hoče biti z g o l j »iz sebe tekoče kolo«, krščanski popolni človek — svetnik — pa hoče biti »tekoče kolo« iz sebe in iz Boga, stoječ v njem kot v središču. O »duhovni duši Nietzschejevi, po naturi določeni za svečeništvo kot malokatera,« pravi katoličan Joseph Werle: »Bog ostane oče tudi sveta, ki se v nespameti od Njega odvrne, in če krokarjem vrže njih hrano, ali bi blodeče duše potem ne smele najti kakih zrn resnice?« Nietzschejeva jih je našla.

Tine Debeljak

Srečko Kosovel

Težko je danes pisati o Srečku Kosovelu. Težko, ker smo mu stali preblizu, da bi ga videli iz dalje, iz katere šele bi bilo možno začrtati ostro obrise njegove duševne silhete, izstilizirati točno njegovo večnostno vrednoto, kakor živi po smrti med nami in bo živela v bodočnost. Težko je hladno pisati o prijatelju in ga literarno opredeljevati, ko med nami živi še ves z gorkim srcem in gorko besedo — kakor je tudi težko ne pokazati ob toplih panegirikih na drago osebo njegove notranje podobe, ne dvigniti in podčrtati njegove gole duševne geste, ki je tvorila bistvo vsega njegovega življenja. Mislim, da smo to celo dolžni vprav mi, njegovi tovariši. Težje je seveda pokazati in izločiti to lastno duševno gesto njegovo iz kaotičnega kompleksa našega literarnega povojnega življenja, ne lahko že zato, ker nimamo pregleda čez vse leposlovno delo pesnikovo, ki je raztreseno po neštevilnih revijah in po večini še neizdano. Kljub temu ga bom skušal dvigniti iz gneče in trenja današnjih dni in podčrtati njegov individualni glas iz šuma in kričanja našega literarnega trga. Da mi ni mogoče izhajati iz biologije, geneze in raznih, krajevnih in rodbinskih postavk zahtevajočih metod, je jasno, ker mi gre le, da karakteriziram o s n o v n o l i n i j o n j e g o v e g a s t v a r j a n j a in seveda tudi njegovega duha.¹

¹ G. bratu Stanotu Kosovelu se na tem mestu najlepše zahvaljujem, da mi je dal na vpogled esejistično ostalino pesnikovo, obsegajočo 210 kvartov in po njem urejeno rokopisno zbirko pesmi, ki je še nisem poznal, ko sem pisal obsmrtnico v »Ženski svet« (1926, št. 7), radi katere me je žurnalistično surovo napadel neki L. Z. v tržaškem delavskem listu »Delu«, 12. 8. 1926, št. 275, in mu bodi ta spis v odgovor.

Če pogledamo iz ptičje perspektive na naše literarno stvarjanje po vojni, se začudimo nad raznovrstnostjo miselnosti in stilov, ki pa imajo vsi svojo upravičenost v nujnosti razvoja in osebnosti tvorcev. Ta raznolikost ustvarjanja nedvomno izvira iz neenotnosti svetovnih naziranj, bodisi da se stari preživljajo in so novi šele v zarodku. Vsekakor pa so že jasni vsaj osnovni znaki nekega enotnejšega svetovnega nazora, ki bo v najglobokejši svoji noti imel optimistično barvo: vero v življenje, zahtevo po direktni zvezi z njim, živo aktivnost, pravo vrednotenje človeka in zavest bratstva vseh ljudi. Dobri človek! — je njegov cilj, in zato je najjasnejši klic novega hotenja klic po novem ali vsaj izčiščenem etosu. In glasniki vsakokratnega življenja so umetniki, zato bo tudi sodobna umetnost nosila sodobne znake: bo elementarna, idejno bogata, jasno izražajoča novi etos in bo borbena aktivna: ne bo šla mimo življenja ali retorično nad njim, bojevala se bo z njim in zanj. Izhajajoča torej iz odpora proti stari civilizaciji, meščanski umetnosti pasivnega beleženja vtisov in njih udobnega, razkošnega opajanja, ne bo umetnost več sodobniku luksus, ampak najnujnejše izživljanje vsega človeka za svojo rast, bo mu uteha in borba. Cilj ne več ugodje, ampak — čin! Premena. Novi umetnik podira stebre dobe in postavlja nove sebi in po sebi sočloveku, ali pa tudi obratno: sočloveku in po njem obenem tudi sebi, kamor že pač postavlja večji poudarek — na individuj ali družbo, ali kjerkoli že čuti večji odpor novemu rojstvu: v sebi ali družbi. In zato iz odklona starega ređu beži pred družbo, da se v samoti očisti od nje in se pripravi v borbi s svojim Bogom za sveto poslanje proroka nove ljubezni in nove združitve, ali pa se vrže z maso v boj, da si ustvari nove življenske pogoje, nov milje. V bistvu gre torej vsekakor za isti rezultat: za prenovo človeštva in družbe! A so pota do nje vendarle divergentnejša kot se misli. Vse nasprotje dveh takih poti se nam razodene, če nas preplaši v uspavajočem miru vesti Vodnikovo, v hipni bolesti zakričano in pod vesoljno grozo človeške odgovornosti iztisnjeno spoznanje: »zemlja je Bog, ki bič vihti!« — ali pa, če v stradanju vidim Seliškarjevo nazorno maščobno, vso snovno polnost zemlje kot materije dobro karakterizirajočo oznako: »zemlja je mlečna volkulja«, pa je posesana za nas uboge. V prvem slučaju se mi kloni hrbet pod obteženostjo duše in samo čakam obsodbe, v drugem pa se mi zasvetijo oči v pohlepu in udaril bi iz zavisti preobjedeža: Ne od vekomaj! Jasno nam stopita tako pred oči dve osnovi, na katerih stoji sodobni človek: mistično religiozna, pripravljajoča v dušah kraljestvo božje, in komunistično marksistična, pripravljajoča tostransko kraljestvo srečnega Človeka, dve filozofski osnovi, katerih refleksa v umetnosti označujemo z ekspresionizmom in proletarsko umetnostjo, vključujoči med svojima ekstremoma vsa druga duhovna valovanja in ne izključujoči medsebojnega pretakanja.

— V tej studiji nikakor ne mislim privzeti sociološke metode, da bi že splošne ideje in šole dajale življenje literarnemu stvarjanju in da bi jih le zategadelj skušal označevati, da jih poveznem na dela Srečka Kosovela in ga potem prištrigaval, v kolikor ne bi šlo v sistem — ampak nasprotno: izhajajoč iz nazora, da le osebnost, nje notranja konstrukcija v svoji borbi dá vsebino in smer delu, a teorija in vplivi le v toliko, v kolikor prija jo osebi in ji pomagajo do popolnejšega udejstvovanja, bom skušal karakterizirati zgoraj označeni struji zato, da stopi istočasna individualna pot Srečka Kosovela nazorneje in resničnejše pred nas. —

Znano je, da se je z ekspresionizmom pričela pri nas literarna revolucija, ki je pretrgala vez s tradicijo in to prav v letih, ko je Kosovel podraščal na realki. Ekspresionizem! Izrazna umetnost — po etimologiji. A po svojem novem elementu? Zdi se mi, da je stalna skala, ob kateri se tvorijo novi tokovi in razbijajo stari, vprav gledanje na razmerje človeka do prirode in mase. Veliki individualisti fin de siècle so ponosno prezirali i prirodo i maso, bodisi iz esteticizma (Wilde) ali iz opoja nad svojim lastnim duhovnim bogastvom (Przyby-szevski). Razmerje lartpouurlartizma do narave je označil poslednji estet Arnošt Procháska: »Osebnost, ki ljubi vse izdelano, vse umetno in vidi v tem svoj pravi živelj, ne more proti veliki surovi prirodi stati drugače kot v znamenju vojne« in je dekadent Schaukal izrazil razmerje drugih do mase z gesto: »Wie geh ich stolz in meiner Einsamkeit: was an Euch streift, ist nur mein Kleid!« Ti, zaprti v svoje rdeče stolpove individualizma, dvigajoče se iznad dualizma človeka, ki mu je početek — zlo (Baudelaire), so bili nekako na č i n o v n o predhodniki ekspresionistov, pa le na sam zunanji videz: i ti so se namreč v svojem početku zaprli pred prirodo in maso vase in v svoj — ne psihični — intuitivno transcendentni svet. Na videz samo, v resnici pa so se umaknili svetu pred njega surovostjo in materializmom iz ljubezni do č l o v e k a , da očistijo najprej sebe vse nečloveške navlake, da se morejo videti v svoje dno, odkoder šele se čutijo v najtesnejšem stiku z vesoljstvom. Žele se tako soudeleževati vesoljnega očiščevanja, sprejemati nase krivdo so-ljudi in ji skupno zadostovati v ljubezni. Zavedajoč se kolektivnosti bratstva, sinovstva božjega, skušajo znova oživetiti pračloveška nagnjenja človeka do sočloveka in Boga in to po p o l n i o s e b n o s t i , izčiščeni in npravno uravnovešeni, uravnavajoči iz svojega središčnega vidika — Boga odnose do vseh stvari krog sebe. Njih »hiša je naslonjena na zadnji dan«, ko človek stopi pred Sodnika, da ga sodi... in tam bo stal sam s svojo osebnostjo, odgovorno za čin. Zato n. pr. ni najmanjše važnosti, da celo ena najbolj vitalnih vprav e r o t i k a , posegajoča v dno posameznika in stresajoča njegovo bitnost kot potres: ali boš obstal? Vsaka stvar dobi namreč svojo pomembnost šele v svojem razmerju do Boga, tako tudi človekova osebnost, ki pa je v zavestni substančni zvezi z vsem vesoljstvom. In vse to vesoljstvo dojema ekspresionist v svojem lastnem srcu, ki ga šele tako postavi v razmerje do Boga in iz njega

vrednoti. Ekspresionist ne analizira in ni dualist; zanj je človek in veselje enota, in zajame se vedno vsega sintetično, v vsej svoji bitnosti, v svoji metafizični vrednoti. Zato se izraža le v trenutkih blazne notranje napetosti, ko se stopnjuje vsa njegova narava k samoodločbi in se čuti v najtesnejšem kontaktu z nadnaravno silo v sebi, ki ji je odgovoren. Iz intenzivnih doživetij takih notranjih odločitev, s svojimi končnimi rezultati, posegajočimi v večnost, se rodi prava ekspresionistična pesem, ki je vedno objektivacija bojev vsega človeštva, ki je prišlo tako do enkratnega, enovitega izraza. Enako razmerje kot do človeka ima ekspresionist do narave: zanj nima vrednosti sama po sebi, šele ko jo v sebi doživi kot neko bitje z večnostnim pomenom, ko ji abstrahira vse individualne znake in jo tako stilizira, da dojame substančno njeno vrednoto: tedaj šele postane pomembna v taki svoji metafizični resničnosti. Ker skuša ekspresionist priti vsaki stvari do njene objektivne podstati, do golega pomembnega skeleta, ko deducira vso bohotnost z lika, da dojame pridržano njega duhovno življensko gesto — zato ne pozna mnogoličnosti in vidi vse veselje kot v prerezu; en lik za tisoč likov, ena gesta za tisoč življenj. Tako duhovno gledanje karakterizira stilno velika kondenziranost, ekonomija izraza, dramatična napetost doživetja in neobičajno bogastvo figur, kajti plastičnost novo občutene notranje resničnosti se more izraziti le z novimi simboli, ki jih ekspresivni pesnik ustvarja z muko in je zato malo ploden.

V drugačnem razmerju do imenovanih dveh elementov pa stoji proletarska umetnost. Ni se porodila iz religiozne zavesti mističnega kontakta z Bogom, ampak iz socialne zavesti do bečnega sočloveka. Velika evropska socialna revolucija jo je potegnila v svoj vrtnec in šla je z njo kot del nje same, da ji pripomore do zmage. »Komunizem je nam slika novega življenskega stila, marksizem načrt, po katerem ga izbojujemo« — je zapisal češki pesnik Wolker, na čigar poezije kot morda najizrazitejšega proletarskega pesnika se bom predvsem oziral pri karakterizaciji tega evropskega literarnega toka. Ta tok ni dvignil na ščit osebnosti, svoj stvariteljski zakon je videl v masi, v kolektivnosti, kar znači gibanje celote in umetnosti v njej. Proletarska umetnost je tako enakovreden izraz kot boj, dnevna revolucija, konkretna premena konkretnega. Zavedajoča se razdora dobe in boja dveh svetov: proletarskega in kapitalističnega, se odločno postavi na stran prvega, se podvrže njega tendencam in njega razrednemu sovraštvu: »proletarska umetnost bodi kot proletarsko življenje: boj evna, nehumana, dogmatična« (Manifest »Devětsila«). Nehumana: porajajoča se iz sovraštva: »zavist je še edino, kar ohranjuje v proletarcu človeško dostojanstvo«. Proletarsko kraljestvo je od tega sveta in se bojuje za ta svet: »Ponižnemu obrtniku damo v roke dobro zemeljsko kroglo, obsadimo jo z drevjem, hišicami, ljubeznijo in avtomobili: beda je široko morje in ubogí iščejo pristanov.« Zato njim Kristus ni več Bog, ampak človek, največji človek z izdelanim socialnim redom. (Nič več

nisi, Kristus, v moji duši Bog — človek si — človek, moj veliki brat! Seliškar.) Pa dasi je njih glavni motor zavist, je vendarle njega drugi pogon ljubezen, ljubezen do vsega teptanega in malega, do vsega živega in dobrega, ljubezen do sveta. Ruši ga le, da ga zgradi na vsečlovečanski ljubezni. Vera v svet, v življenje, v dobrega človeka je njih notranji pogon, a uresničenje tega more pospešiti le gospodarska premena miljeja in zamenjava razrednih vrst: kapitalistične diktature s proletarsko, ki bo udejstvila socializem. So nekaki etični materialisti. — Iz tega svetovnega nazora postane jasen njega umetnostni postulat: zator vsega osebnega, individualnega, vsakršnega mehkega čuvstva iz osebnosti. Erotika, brezno, ki ga ekspresionist vedno in vedno preletava v sebi, da ne zgubi ravnovesja v Bogu, erotika se umakne v proletarskem umetniku splošni krivici. (Povej mi, moja draga, zakaj si dopustila, da je v jutru delavec padel z lestve in se pred mojimi očmi ubil? — Pesnik, odidi! Odrzi vse, samo z rovnico se vrni! — Svoje srce, sesekano in dano v hrano, stisni v zobé: naj se strdi v rdeči nož! —) V boj torej z maso, umetnikov klic naj bo le krik v kričanju, podnet že podnetenemu proletarcu, poziv v boju za boj. — Ker proletarski umetnik pojmuje svet tako konkretno, bo njegova umetnost vsekakor realna, a novo realna, ki se bo ločila od starega realističnega formuliranja osebnih dojmov in epičnega opisovanja stvari, kajti sodobnik noče opisovati, ampak tvoriti, elementarno zajeti objektivno resnično podobo, ne stanje stvari izven sebe. Elementarnost mu daje prísčno živo senzualno razmerje do narave, druge vesoljne skupnosti in se s tem bliža naturalizmu in vitalizmu, kot se že imenujejo življenska hotenja, zlití se najtesneje z mistično silo zemlje, uravnavajoče smer in napetost življenja. Ni to naturalizem, je le mistika zemlje. A zanimivo je, da je vprav proletarska umetnost izšla iz naturalizma, ga življenski pomladila, razgibala iz statičnosti v dinamičnost, ga oplodila z etosom. Zato prirode nikdar ne pojmuje impresionistično razpoloženski ali stvarno analitično opisno, ampak vedno le sintetično, idejno karakterizirajoče z ozirom na spoj s človekom (»zemlja je kot delo modrookih rudarjev«). Vsaka stvar iz objektivnega sveta je proletarskemu umetniku brezpomembna, v kolikor nima odnosa do človeka; in to dviga njegovo umetnost v veliko etično višino.

Kot umetnostna struja, podrejajoča se socialnemu gibanju in boreča se za njegovo zmagó, ki ji je torej tendenca lastna in cilj vidno konkreten, kot taka je dnevno borbena, često politično žurnalistična, a stilno neiskana, ne polna, v izrazih vsakdanja, profana in v nevarnosti, da se čisto pesniško doživetje izrazi anekdotično, a je vedno preračunjena na vnanji efekt.

Označil sem tako dva povojna nazora in njima odgovarjajoča literarna stila v njih najčistejši obliki, a niti sam ju ne razumem kot ostroobrisna sistema. *M e t a f i z i č n i r e a l i z e m* i n *n o v i r e a l i z e m* sta se z ozirom na glavni diferencirajoči znak krstili pri nas mladi struji sami, tako v »Križu na gori«, kot v »Mladini«, ki pa sicer še ni podala jasnega

umetniškega nazora. — Ni pa rečeno s tem, da se omenjena načina stvarjanja udejestvujeta izključno le v teh dveh listih in zgolj v zgornjih oznakah, ampak v vsem našem novem povojnem kulturnem življenju opazamo označeni smeri kot vodilni in vključujoči vse: od čistega mišičnega ekspresionizma Vodnikov in duhovnega intelektualizma Jarčevega preko Majcenove metafizike zemlje k Pregljevi domačnosti in Kozakovemu vitalizmu do Seliškarjeve trboveljske proletarske umetnosti, kakor že temelje na onostranskem ali tostranskem principu. Tako bi bili pri nas označeni nosilci nove umetnosti. A v nas živi tudi še precejšen ostanek iz impresionizma — celo bistveno slovenski da je — a v svoji čisti obliki odмира z Grudnom, Golarjem, Gradnikom, in je stil preteklosti, v kolikor ne čutijo potrebe mlajši izhajati iz njega radi svoje najbolj individualne osebne fiziološke senzualnosti, da tako ne zamore svojega življenjskega vira, iz katerega edinega more umetnik rasti. In kot tak po vsej svoji naturi čutni impresionist, ki pa je ob ekspresionizmu bogatel in stremel v kolektivistično proletarsko umetnost, kamor se je esejistično že usmeril — je Srečko Kosovel.

J. P.

Vprašanje

Ste že naredili kulturno bilanco za leto 1926.? Ne obtožujte se. če nimate kaj dela! Slovenska kultura je zgubila cvet. Kako bi ga tudi imela, ko so pa cevi, ki bi naj dovažale kulturne sokove, zaprte! Zato je naš organizem bolan. Vsa naša kultura je le sad gospodarske kalkulacije. Da, če ne bi veroval v Duha, ki ostane vekomaj, bi moral pokopati idealizem.

O, kdo nam pride očistit tempel?

Hranilnica kmečkih občin

Ljubljana, Dunajska cesta št. 32 — v hiši Zadrुžne zveze

Edini pupilarno varen zavod kmečkih občin, kjer nalagajo tudi sodišča in občine denar nedoletnih, preskrbljencev, preklicancev, ustanov, ubožnih in drugih javnih zakladov, varščin, zapuščin itd. Hranilne vloge se obrestujejo najugodnejše, vezane vloge po dogovoru. Za varnost vlog jamči 21 večjih kmečkih občin-ustanoviteljic z vsem premoženjem in vso davčno močjo. Vložne knjižice vseh drugih denarnih zavodov sprejema hranilnica kot gotov denar in se obrestovanje ne prekine. Vse davke vlog plača zavod sam. Spekulacija z vlogami izključena, ker je hranilnično poslovanje v smislu pravil pod nadzorstvom vladnega komisarja.

PRODAJALNA K. T. D. (H. Ničman) v Ljubljani priporoča iz svojega lastnega založništva prekrasne govore dr. M. Opeke (do sedaj 11 knjig), zelo primerne za našo inteligenco, po prav nizkih cenah, kakor tudi prepotrebno knjigo „Spoved malih grehov“, spisal P. Ph. Scharsch, priredil dr. Fr. Jerè, A. Čadež: „Most v življenje“, Silvín Sardenko: „Dekliške pesmi“ in druge. Dalje razne pisarniške potrebščine vedno na razpolago. — Postrežba točna in solidna.

Prava naša domača

Kolinska cikorija

je res izvrstna!

Salda-konte, štrace, journalé,

odjemalne knjižice, šolske zvezke, mape, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

Knjigoveznica K. T. D. v Ljubljani

Kopitarjeva ulica 6, II. nadstr.